

Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)

<http://dergipark.org.tr/istanbuljas>

Volume 2 Issue 1, 2019-1, p. 139-144

Submission /Başvuru: 27 May/Mayıs 2019

Acceptance /Kabul: 13 June/Haziran 2019

**Kenan Demirayak, Arap-İslam Edebiyatı Manzum Münâcâtlarda
Şekil ve Muhteva, Erzurum Fenomen Yayıncılık, Aralık 2018,
145p/s ISBN:6059474290**

Sultan Şimşek*

Arap edebiyatı tarihi alanında telif ettiği bilimsel eserlerle tanınan Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Kenan Demirayak'ın "Arap-İslam Edebiyatı Manzum Münâcâtlarda Şekil ve Muhteva" başlıklı eseri 2018 yılının Aralık ayında Fenomen Yayınları tarafından basıldı. Nurullah Yılmaz editörlüğünde 1. baskısı gerçekleştirilen ve basım yeri Erzurum olan kitabın dili Türkçedir. 147 sayfadan oluşan bu çalışma karton kapak cilt tipinde 17x24 cm boyutuna sahiptir. Hat yazıları eşliğinde motiflerle süslenmiş, göze hitap eden estetik bir tasarıma sahip olan kitap kapağının arka yüzünde Ebû Nûvas'a ait manzum münâcâttan bir kesit verilmiştir.

Edebiyat sahası, hiç şüphesiz, hayatın her türlü unsurunun sanatlı ve estetik bir içerikle kendisine yansıdığı bir aynadır. İnsanların duygu, düşünce ve inanç yapıları edebi eserlerin kaynaklarını teşkil etmektedir. Bu manada evrensel boyutta din ve edebiyat etkileşimi manzûm ve mensûr olmak üzere sayısız edebî eserde kendini gösterir.

Dinî duygu ve düşüncenin edebî bir formda vücuda gelerek kendini coşkulu bir şekilde gösterdiği en önemli türlerden birisi de İslam edebiyatı kapsamında değerlendirilen münâcâtlardır. Tanıtım ve değerlendirmesini

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, (sultan.simsek@istanbul.edu.tr).

yapacağımız bu kitap Arap İslam edebiyatı alanına giren manzum münâcâtları konu edinmektedir. Kitapta ibadet mekanlarında veya dinî meclislerde herhangi bir nedenle yapılan dua ve yakarışları içeren münâcât türü şiirler kavramsal çerçevesi, tarihî seyri ve İslam edebiyatındaki yeri bakımından ele alınmış, örnekler eşliğinde şekil ve üslup özellikleri itibarıyla incelenmiştir. Kitap, önsözden sonra “*Münâcâtlar*”, “*Edebî Açısından Münâcâtlar*” ve “*Muhtevâ Açısından Münâcâtlar*” başlıklarıyla adlandırılan üç ana bölümden oluşmaktadır.

Önsözde Arap edebiyatı tarihinde var olan geleneksel türlerin yanı sıra çağın ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan muhdes dönem şiir türlerinin varlığından bahsedilmektedir. Müstakil bir tür olarak Abbâsiler döneminde varlık göstermeye başlayan, insanın Rabbine olan yakarışını manzum bir şekilde dile getirdiği münâcâtların -her ne kadar tarihi Sadru'l-İslam dönemine kadar dayandırılabilse de- muhdes dönem şiir türlerinden biri olduğu dile getirilmektedir.

“*Münâcâtlar*” başlığındaki birinci bölüm Münâcât, Tarihî Seyir ve İslam Edebiyatında Münâcât alt başlıklarını içermektedir.

Birinci bölümün ilk başlığında münâcâtın, sözlük anlamı, türediği kelime ve eşanlamı kelime verildikten sonra bir edebiyat terimi olarak tanımlanmıştır. Bu kısımda münâcâtın Türk ve Arap edebiyatlarındaki tanımları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Münâcâtın Arap edebiyatında terim olarak Allah'a yakarış ve dua içerikli mensur veya manzum eserler için ortak bir terim olarak kullanıldığı, Türk edebiyatında ise yakarış ve dua içerikli manzum eserlerin “*Münâcât*”, mensur eserlerin de “*Tazarrûnâme*” şeklinde adlandırıldığı belirtilmiştir. Bu açıklamalardan sonra kitapta sadece Arap edebiyatındaki manzum münâcâtların ele alınacağı belirtilmiş ve çalışmanın sınırları çizilmiştir.

Birinci bölümün ikinci başlığında münâcâtın tarihî seyri incelenmiş, ilk münâcât örnekleri olarak Hz. Âdem ve Havvâ'nın, Hz. Nûh'un, Hz. Mûsâ'nın, Hz. Yûnus'un yakarışlarının ele alınabileceğinden, ayrıca Peygamber Efendimize atfedilen pek çok münâcât metninin varlığından söz edilmiştir.

Birinci bölümün üçüncü ve son başlığında İslâm edebiyatında münâcât konusu, Arap edebiyatından başlayarak, Türk ve Fars edebiyatları ile bunların dışındaki diğer Müslüman ülke edebiyatlarında münâcât türünün durumu ile ilgili oldukça geniş bir değerlendirme yapılarak ele alınmıştır. İlk manzum münâcât örneğinin Hz. Ebû Bekir'e nisbet edildiği bilgisi verilmekte, bunun yanı sıra Hz. Ömer'e, Hz. Ali'ye, Hassân b. Sâbit'e nisbet edilen manzum münâcâtların varlığından söz edilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bazı niyaz ve duâlarının özellikle tasavvuf büyüklerine ait münâcâtlara ilham kaynağı olduğu ve hemen hemen her tasavvuf büyüğüne ait bir münâcâtın bulunduğu, hizb ve vird kitaplarında bu münâcâtların yer aldığı belirtilmektedir. Arap edebiyatında münâcât türü şairlerin daha geniş bir başlığa nisbet edilmesi gerekirse zühd şairlerine dahil edilebileceği ifade edilmiştir. Zira Sadru'l-İslâm döneminden sonra Emevîler dönemi zühd evresinde ve daha sonra da tasavvufî edebiyat çerçevesinde münâcât türünün geliştiği belirtilmektedir. Râbia el-Adeviyye, Abbâs el-Mecnûn, Zünnûn el-Mısrî, Abdulkâdir-i Geylânî, el-Bûsîrî, Ebu'l-Hudâ es-Sayyâdî gibi şahsiyetler kendilerine ait manzum münâcâtları bulunan zahidler ve mutasavvıflar arasında zikredilmiştir. Buna ilaveten manzum münâcâtların sadece mutasavvıf, zahid veya dindar kişilere ait olmadığı, İslâmî bir hayat tarzı benimsemeyen şairlerin de manzum münâcât nazmettikleri belirtilmiştir.

Arap edebiyatında muhdes dönemde müstakil bir tür olarak gelişen manzum münâcâtlar zamanla gelişimini sürdürmüştür. Türklerin İslamlaşma sürecinde Türk edebiyatına intikal ederek, bu intikalden sonra Türk edebiyatına has bir gelişim seyrine sahip olmuştur. Kitapta bu açıklandıktan sonra mutasavvıf şairlerden Yûnus Emre, Dede Ömer Rûşenî, Eşrefoğlu Rûmî, Kemâl Ümmî, Seyyid Nizamoğlu, Niyâzî-i Mısrî, Sezâi Gülşenî gibi şairler, divan edebiyatı şairlerinden ise; Ahmed-i Dâî, Şeyhî, Ali Şîr Nevâî, Adlî, Fuzûlî, Muhibbî, Nâilî, Esrar Dede gibi şairler manzum münâcât nazmeden Türk edebiyatçıları arasında zikredilmektedir. Ayrıca her divan şairinin mutlaka bir münâcât nazmetmesinin divan edebiyatında bir gelenek olduğu bilgisi verilmektedir.

Kitapta belirtildiğine göre Arap edebiyatında XI. yüzyıldan itibaren münâcât türü içerisinde bir alt tür olarak “*Esmâ-i Hüsnâ ile münâcât*” türü

oluşmuş ve bu türde münâcât nazmeden şairlerin sayısı yüzlerle ifade edilir olmuştur. Münâcât duâ, niyaz ve yakarış içerikli olduğu için şairlerin Allah'ın isimlerini, yakarıştaki bulunurken zikredebilecekleri en güçlü vasıtalar olarak görmeleri bu türü yaygınlaştırmıştır. Bu tür münâcâtlarda Allah'ın doksan dokuz ismi zikredilirken, bu türe girmeyen münâcâtlarda doksan dokuz ismin hepsi olmasa da Allah'ın isimlerinden bazıları zikredilir. “*Esmâ-i Hüsnâ ile münâcât*” türü öncelikle Arap edebiyatında görülmekle birlikte, Türk ve Fars edebiyatlarında da varlık göstermiştir.¹Bu kısmın sonunda münâcâtların sadece Arap, Türk ve Fars edebiyatlarında değil, farklı coğrafyalarda ve başka dünya dillerinde de nazmedildiği belirtilmiştir.

İkinci bölüm “*Edebî Açısından Münâcâtlar*” adında tek başlık olarak edebî yönden ve üslup açısından ele alınmıştır. Münâcâtın doğası gereği sanat kaygısının bir tarafa bırakılarak şairin en içten ve samimi duygularını ifade ettiği bir alan olması hasebiyle duygulu ve rikkatli bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Her şairin mizaç, meşrep ve tahsil durumlarından kaynaklanan farkların çeşitlilik olarak göze çarptığı bir alan olduğu da belirtilmektedir. Ayrıca tekke ve tasavvuf erbabı şairlerin nazmettikleri münâcâtlarda daha coşkulu bir üslupla karşılaşıldığı ifade edilmektedir. Kitapta münâcâtların sahip olduğu üslup özellikleri özetle şöyle sıralanmaktadır:

1. Münâcâtlarda edebî sanatlar ve garip lafızlara fazla rastlanmamakta, heyecan, coşku ve lirizm ön plana çıkmaktadır. Sanat asıl amaç değildir. Bununla birlikte manzum münâcâtlar sanattan yoksun değildir.
2. Münâcâtlarda pişmanlık duyguları dile getirildiği için Allah'ın bağışlayıcılığından söz eden isim ve sıfatlardan sıkça söz edilir.
3. Münâcâtlarda Allah'ın mağfîret sahibi oluşuna dair âyet ve hadisler telmih veya iktibas yoluyla zikredilerek af için bir dayanak aranır. Allah'ın günâhkâr kullarını Hz. Peygamber hürmetine bağışlaması niyaz edilir.
4. Özellikle Esmâ-i Hüsnâ ile yapılan münâcâtlarda Hz. Peygambere, âline ve ashâbına salat ve selam getirilerek şiire son verilmesi önemli üslup özelliklerindedir.

---

¹ Yine aynı yazar tarafından 2017 yılında bu türün ele alındığı “*Arap İslâm Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ ile Münâcât*” adlı bir kitap yayımlanmıştır.

Kitapta 3-16 arası sayfalarda önsöz, birinci ve ikinci bölümler yer alırken, 17-135 sayfaları kitabın üçüncü ve en uzun bölümü “*Muhtevâ Açısından Münâcâtlar*” başlığıyla gelmektedir. Bu bölümde manzum münâcâtlarda işlenen konular 13 temel başlık ve 16 alt başlıkta örnekler vermek suretiyle açıklanmıştır. Her konu iki, üç veya daha fazla şiir örneğiyle zenginleştirilmiş olup, öncelikle Arapça orijinal metin harekeli olarak verilmiş, ardından da bu metinlerin tercümelerine yer verilmiştir. Zikredilen beyitlerin kaynakları dipnotlarda ayrıntılı olarak belirtilmiş, bu dipnotlarda bazen beyitleri iktibaslanan kasideler hakkında, bazen de şairleri hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

Münâcâtların içerdiği “*Allah’ı yüceleme, günahların ikrarı ve çokluğunu dile getirme, nefse zulmetme, tövbe, Allah’ın affının genişliği, Allah’tan umut kesmeme, hüsn-i zann, tevessül, tevekkül, ilahi aşk, nefse karşı yardım talebi, uhrevî alem ile ilgili hususları dile getirme*” temaları temel konular olarak verilmiştir. Her bir konu ayrı bir başlık altında önce konu hakkında bilgi verilerek sonra da örnekler getirilerek ele alınmıştır. Hz. Ebubekir, Hz. Ali, Hassân b. Sâbit, İbrâhim el-Mehdî, Beşşâr b. Burd, Ebû Nuvâs, Abdulkâdir-i Geylânî, Şemsuddîn ed-Dimyâtî, Abdulganî en-Nâblusî, Mustafa el-Bekrî es-Siddîkî, Ahmed ed-Derdîr, Muhammed b. Budeyr, Ahmed Ebû Hureybe Muhammed Osman el-Mîrganî, Ebu’l-Hudâ es-Sayyâdî, Zu’r-Rumme, Ebu’l-Atâhiye, Safiyyuddîn el-Hillî kitapta zikri geçen ve bu bölümde manzum münâcâtlarına örnek verilen onlarca edipten bazılarıdır. Kitap üçüncü bölümle son bulmaktadır.

Arap edebiyatında münâcât türü doğrudan dinî konularla bağlantılı olduğu için kitap adının Arap İslam Edebiyatı üst başlığıyla verilmesi kitabın başlık ve içerik açısından tam bir bütünlük içerisinde olmasını sağlamıştır. Ayrıca serdedilen bilgiler açık, net ve doyurucudur.

Kitabın sonunda yer alan oldukça zengin kaynakça ve dipnotlarda verilen bilgiler eserin uzun bir araştırma sürecinden sonra telif edildiği ve sunulan bilgilerin sağlam dayanaklarla temellendirildiğini göstermektedir.

Arap edebiyatında manzum ve mensur olarak ortaya çıkan münâcât türü, asırlar içerisinde Arap edebiyatının sınırlarını aşmış, Türk, Fars ve diğer Müslüman toplulukların edebiyatlarında varlık göstermiştir. Bu bağlamda

kitapta manzum münâcâtların oturtulduğu kavramsal çerçeve oldukça net ve açıklayıcıdır. Kitabın üçüncü ve en uzun bölümünde her başlıkta konu anlatımından sonra verilen bol örnekler, hem konunun daha iyi anlaşılmasına hem de münâcât türü şiirlerin üslubu ile doğrudan tanışmaya imkân vermektedir.

Ülkemizde Arap edebiyatı alanında dönemler veya edebî şahsiyetler üzerine yoğunlaşarak yapılan bilimsel araştırmalar daha yaygın olup edebî bir türe odaklanıp onu ince ayrıntılarına inerek ele alma metodu pek yaygın değildir. Bu bağlamda kitap Arap edebiyatı bilim dalı araştırmaları açısından husûsî bir ehemmiyete sahiptir.

Münâcât türü İslam edebiyatı alanını ilgilendirdiği için eser, hem Arap edebiyatı hem de Türk ve Fars edebiyatları araştırmacılarına, lisans ve lisansüstü öğrencilerine hitap eden kaynak bir kitap niteliğindedir. Ayrıca bol örnek içermesi hasebiyle bu alanlar dışında münâcât türü şiirlere ilgi duyan okuyucu kitlesine de hitap etmektedir.

Yazarın münâcât konusu ile ilgili yayınlanmış tek kitabı, tanıtımını yaptığımız bu kitap değildir. Metin içerisinde de zikrettiğimiz gibi, Aralık 2017’de yine Fenomen Yayınları tarafından “*Arap-İslam Edebiyatından Esmâ-i Hüsnâ İle Manzum Münâcâtlar*” adlı bir kitabı, Mayıs 2019’da da Akdem Yayınları tarafından “*Arap İslam Edebiyatı Manzum Münâcât Antolojisi*” adlı bir diğer kitabı basılmıştır. Tanıtımını yaptığımız bu kitabı da içine dâhil ederek üç kitabı bir Arap İslam Edebiyatı münâcât serisi olarak değerlendirmek de mümkündür.